

Неля Нікуліна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

АРХІТЕКТОНІКА ТРАНСПОРТНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ МЕГАСИСТЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

© Нікуліна Н., 2008

У статті йдеться про перспективи розвитку термінологічних систем транспортної галузі, головні принципи побудови, структурування, зв'язок та взаємозумовленість, а саме принципи об'єднання термінологічних систем у єдину транспортну термінологічну мегасистему.

The article dwells on the prospects of the development of the terminological systems of the transport domain, the major principles of the construction, structuring, connection and mutual stipulation, that is, the principles of combining the terminology systems into one terminology megasystem.

Сьогоденний стан розвитку лінгвістичної науки наочно відображає ті радикальні зміни, що відбуваються в науково-технічному житті України. Йдеться про прагнення сучасної науки вийти за межі обумовленої картини світу й віднайти цілком відповідне позначення тим новітнім явищам довкілля, що повсякчас виникають через трансформацію основних наукових категорій. Світ навколо нас вимагає своєрідного перекодування, що пов'язане передусім зі зростанням якісно нових досягнень науковців у різних галузях людської діяльності, таких, як комп'ютерна інженерія, автоматика й автоматизація, телекомунікація, транспортні системи й технології. А це передбачає зміни й поповнення словникового складу в термінології цілої низки наук, тому мова має відповідати інноваціям і рухатися разом з галузевою наукою, уніфікуючи і коректно репрезентуючи її у словниках.

Актуальність статті можна визначити насамперед необхідністю лінгвістичного дослідження номінацій на позначення наукових понять транспорту, що досі не здійснено на пострадянському просторі, зокрема ні в українському, ні в російському термінознавстві. У сучасній україністиці, незважаючи на бурхливе піднесення термінознавства, не існує наукових праць, у яких би системно досліджували формування й перспективи розвитку термінологічних систем транспортної галузі, головні принципи побудови, структурування, зв'язок та взаємозумовленість, а саме принципи об'єднання термінологічних систем у єдину транспортну термінологічну мегасистему та її лінгвістичний опис на рівні лексичної парадигматики. Таким чином, указані вище основні тези нашої наукової розвідки дадуть змогу отримати широкоформатні узагальнені відомості про транспортну картину світу носіїв української мови (транспортний термінопростір).

Загальна проблематика досліджень у зазначеній царині протягом останніх десятиліть торкалася різних видів і підвидів транспорту як в українському, так і в російському термінознавстві: *авіаційного* (Д. Сапіро, Е. Григорян, М. Новікова, З. Борисова, М. Бондарчук, Т. Горохова, Л. Халіновська, Л. Ткачова), *авіакосмічного* (Р. Гільченко, О. Акмалдінова, Г. Олешко, Г. Межжеріна), *автомобільного* (Н. Нікуліна, Г. Фогель, Т. Мішина, А. Єфремова, О. Павлова, Л. Леснічая, Х. Саїткулов), *військово-морського* (О. Андріянова, О. Гребенюк), *залізничного* (Е. Ганиш, С. Ісаєнко, Г. Величко, С. Барак, З. Булат, Т. Орлова), *морського* (Н. Полупанова, В. Сушко, І. Бондаренко, М. Попова), *трубопровідного* (М. Гінзбург, С. Дорошенко, Р. Фролов), а також *підіймально-транспортного устаткування* (Р. Ардовська) і *суднобудування* (С. Павлова, Т. Штирбу, О. Лісагор). У лінгвістичній літературі також є низка праць, у яких приділено чимало уваги лексиці транспортної тематики, зокрема про лексичні

одиниці – транспортні реалії США, Франції, Німеччини – у своїх працях згадують І. Коротаєва, С. Панкратова, Г. Томахін, С. Сафонкіна, Л. Манерко, Ю. Чунтомова, І. Чіпан, А. Marckward, Н. Менкен. Однак системного дослідження принципів структурування термінологічного масиву єдиної транспортної системи України в межах сучасної науки не здійснювали.

Українська наукова мова, попри всі мовно-історичні негаразди, була і є основною формою збереження й передавання в майбуття науково-технічного потенціалу нації, а тому кожна лексема репрезентує частку знань про той чи інший предмет у діяльності людини. Уважаючи концепт елементом мовної картини світу, що існує як своєрідний «фрагмент» людського знання про світ, а в мовному вираженні є лексемою, звернімося до Великого тлумачного словника сучасної української мови (2001 р.) для дефінування концепту-поняття «*транспорт*», що є ключовим у визначенні основного шару терміноодиниць, подальшої їх різнорівневої класифікації й лексико-семантичного аналізу.

У зазначеному науковому виданні подано тлумачення, у якому стисло розкрито кілька основних значень та відтінків певних значень цього слова, що свідчить про багатозначність й багатовимірність аналізованого поняття:

1. Галузь господарства, що різними видами засобів здійснює перевезення пасажирів, доставляння, переміщення вантажів * . // Той чи інший вид перевізних засобів. *Залізничний транспорт. Водний транспорт. Підземний транспорт. Повітряний транспорт.* // Будь-який засіб перевезення, а також сукупність таких засобів. // Перевізні засоби певного територіального підпорядкування. // Певна ділянка перевезень, а також сукупність перевізних засобів, що обслуговує її. *Пасажирський транспорт. Вантажний транспорт.* 2. Партія вантажів, доставлених або призначених для доставки куди-небудь. 3. Обоз із військовим вантажем або сукупність перевізних засобів спеціального призначення. 4. Вантажне судно морського флоту [1, с. 1262].

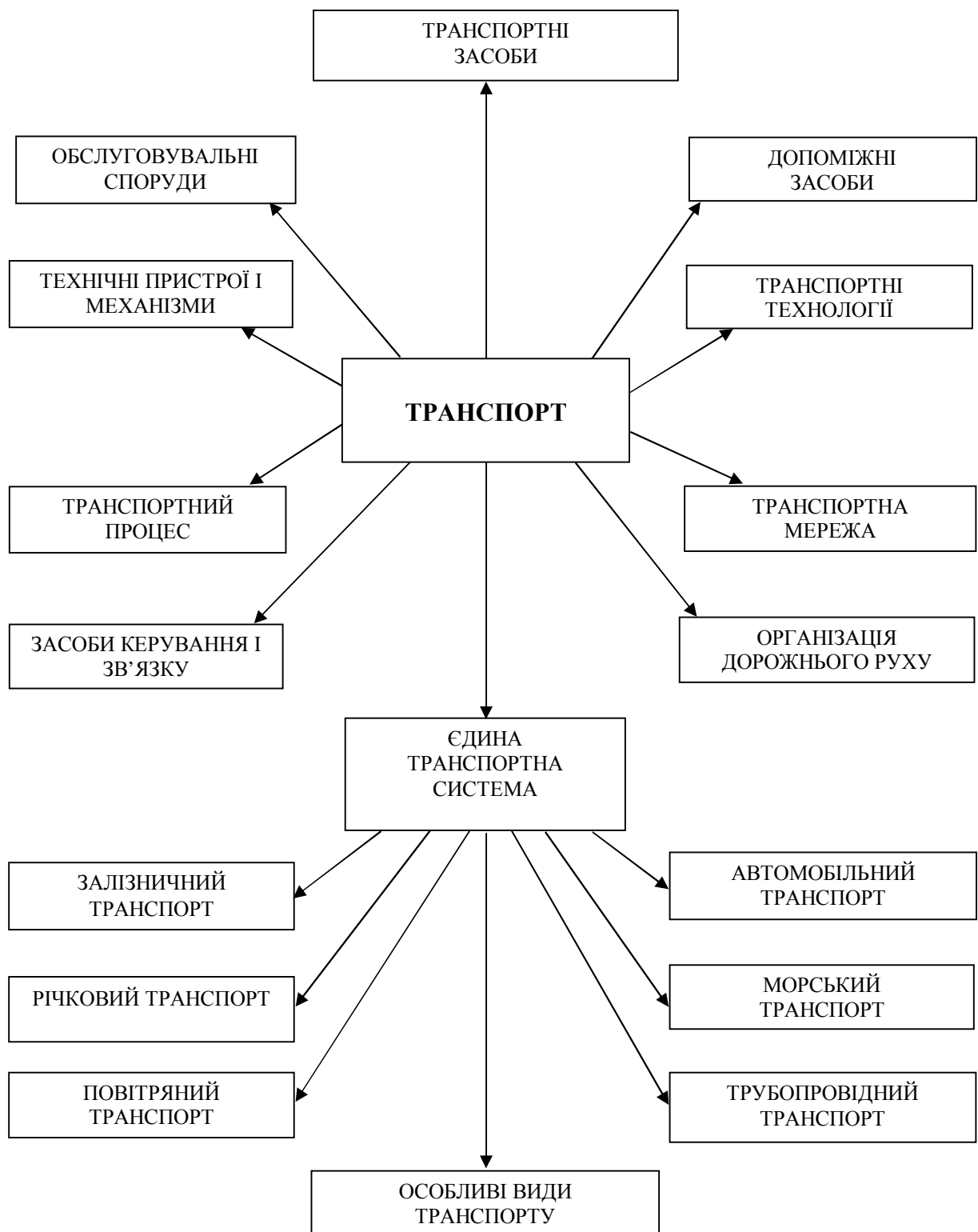
Усі чотири значення об'єднано спільною лексемою «перевезення» і похідними від неї, що вицелює із значення головний компонент (покликання задовольняти потреби населення та суспільного виробництва у перевезеннях) і відбиває походження самого слова *транспорт*, що з латинської *transportare* продукується як *переміщувати, переносити*. А щодо засобів для здійснення такої дії, визначення основних дотичних термінопонять, об'єднання їх у єдине лексико-семантичне поле «Транспорт», то тут ще слід окремо досліджувати, що ми і ставимо собі за мету.

Для уточнення і структурування поняття «транспорт» звертаємося і до суто технічних видань. Великий політехнічний енциклопедичний словник трактує термін «транспорт» однозначно, як галузь матеріального виробництва, що здійснює переміщення пасажирів і вантажів виробничого і невиробничого призначення [2, с. 542]. При цьому подальша структура транспорту полягає в поділі на *транспорт загального користування* (залізничний, річковий, морський, автомобільний, повітряний, трубопровідний), *промисловий транспорт* (внутрішньоцеховий, внутрішньо заводський і зовнішній). У словниковій статті окремо йдеться про перевезення людей, що здійснюється *транспортном загального користування, спеціалізованим пасажирським транспортом* (трамвай, метрополітен, тролейбус), *промисловим транспортом* (кліть, ліфт, канатна і монорельсна дорога) і *транспортном особистого користування*.

Поділ транспорту на види розглядає майже кожне спеціалізоване видання, причому часто беручи за аргумент різні наукові підходи. Так, у підручнику «Транспорт і шляхи сполучення» [3, с. 16] види транспорту поділяються лише за геосферами – *наземний, водний і повітряний*. Автор підручника «Єдина транспортна система» І. Я. Аксьонов [4, с. 47] подає додатково такі різновиди транспорту, як *магістральний, універсальний, дискретний, безперервний*. Однак зазначає, що, наприклад, *універсальним* є також залізничний, морський, річковий, автомобільний, повітряний. Тобто це не є номінування нового виду транспорту, а тільки додаткова класифікаційна ознака. Щодо назви *магістральний транспорт*, то цей термін досі немає однозначного трактування й найчастіше означає транспорт загального користування. *Безперервним* автор називає транспорт, де предмети перевезення переміщуються у просторі безперервним потоком за допомогою

* у визначеннях та тлумаченнях понять застосовано похідні віддієслівні іменники з допоміжними словами (здійснює перевезення) замість головного дієслова (перевозить) – як у російській мові – *ред*.

різноманітних гнучких стрічок, шнеків, ескалаторів тощо. Видання «Єдина транспортна система і автомобільні перевезення» [5, с. 5] розширює номенклатуру назв транспорту, додаючи *міський, приміський, внутрішньорайонний, міжрайонний, міжміський, міжнародний*. Однак і це номінування цілком повторює традиційну класифікацію.

Як бачимо, єдиної й загальноприйнятої для науково-технічних видань класифікації складників поняття *транспорт* нема, тому особливої важливості для нашої розвідки набуває, принаймні на початковому етапі, не лінгвістичне дослідження термінологічного простору транспорту, а його архітектоніка й уведення в єдину транспортну мегасистему всіх відповідних меті перевезення

мікросистем. Причому розуміємо, що певного дослідження вимагає і сама побудова мегасистеми, її структура і розчленування на підсистеми і мікросистеми, де не обов'язково є лише терміноодиниці, що представляють основні види транспорту, а й номінації на позначення продукції (перевезення вантажів і людей), перебігу транспортного процесу та фахової діяльності.

Розглянувши низку технічних спеціалізованих видань, ми зробили спробу графічно зобразити основні складники, що формують загальнонаукове уявлення про транспорт. За головний принцип побудови ми взяли не стільки видову класифікацію транспорту в різних наукових виданнях, як одну із дефініцій поняття транспорт, доповнивши її зазначеною вище видовою класифікацією. На нашу думку, найобсяжнішим є визначення транспорту, використане авторами Л. Л. Афанасьєвим, М. Б. Островським, С. М. Цукенбергом: «Транспорт є сукупністю засобів перевезення, шляхів сполучення, засобів керування і зв'язку, а також різних технічних пристроїв, механізмів і споруд, що забезпечують їхню роботу» [5, с. 4].

Беручи до уваги зазначене вище, транспонуємо розроблену нами головну графічну модель транспорту, яку згодом можна розширити за рахунок детальнішого аналізу елементів моделі. Наприклад, елемент «Транспортна мережа», яку в деяких наукових виданнях ще називають шляхи сполучення, може бути доповнена такими складниками, як автомобільні дороги, залізничні шляхи, водні шляхи, повітряні лінії, монорейкові дороги, канатні дороги, тобто усе, що спеціально пристосоване та обладнане для руху транспортних засобів [3, с. 15].

Саме такий детальний розгляд забезпечить комплексне лінгвістичне дослідження, коли опис української транспортної термінології уперше буде здійснено з позиції єдиної мегасистеми, що об'єднує наукові поняття цілої низки галузей, пов'язаних з комплексом різних видів транспорту, які взаємодіють і перебувають у залежності під час здійснення перевезень.

Отже, графічна модель або ж з лінгвістичного погляду структурний склад лексико-семантичного поля «Транспорт» організаційно складний і малодосліджений, і саме архітектоніка як спосіб поєднання всіх складників транспортної галузі людської діяльності у єдине ціле допоможе ґрунтовніше дослідити формування і розвиток лексичних одиниць на позначення реалій транспорту, допоможе в ретроспекційному і проспекційному описанні й аналізі лексико-семантичних процесів української транспортної термінологічної мегасистеми та її підсистем, у виробленні наукових засад розв'язання різноаспектних проблем стандартування мови транспорту, що сприятиме глибшому розумінню функціонування української наукової мови в цілому: закономірного й випадкового в мовній системі, її внутрішніх суперечностей і розвитку конкретно історичного характеру взаємодії науково-технічної мови й суспільства.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с. 2. Политехнический словарь / Редкол.: А. Ишлинский (гл. ред.) и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 656 с. 3. Савенко В. Я., Гайдукевич В. А. Транспорт і шляхи сполучення: Підручник. – 2-ге видання. – К.: Арістей, 2006. – 256 с. 4. Аксёнов И. Я. Единая транспортная система: Учеб. для вузов. – М.: Высшая школа, 1991. – 383 с. 5. Афанасьев Л. Л., Островский Н. Б., Цукерберг С. М. Единая транспортная система и автомобильные перевозки: Учеб. для студентов вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Транспорт, 1984. – 333 с.